

ارزیابی اثربخشی اجرای طرح هادی روستایی در

آفرینش سکونتگاه‌های روستایی سرزنده

(مطالعه موردی: دهستان غنی بیگلو، شهرستان زنجان)

^۱ مهدی چراغی

^۲ زهرا ملک جعفریان

^۳ جواد عباسی

^۴ سیدعلی بدری

فصلنامه برنامه‌ریزی کالبدی- فضایی
Journal of Physical - Spatial Planning
سال دوم - شماره چهارم - پاییز ۹۲
شماره استاندارد بین‌المللی ۴۱۱۸-۲۳۲۲

دریافت: ۱۳۹۲/۲/۳

پذیرش: ۱۳۹۲/۹/۱۲

چکیده

در فرآیند تغییر الگوی زندگی جوامع روستایی متأثر از گسترش شهرنشینی در دهه‌های اخیر و تغییر در نوع و دامنه روابط متقابل شهر و روستا در ایران، دورنمای عظیمی از تحولات وسیع در نحوه زندگی، مناسبات اجتماعی و اقتصادی روستاییان همراه با احساس نیاز به تأمین مفهوم سرزندگی در جوامع روستایی البته با ماهیتی متفاوت در مقایسه با یک سکونتگاه شهری، در جریان است. از این‌رو تحقیق حاضر به بررسی اثربخشی طرح هادی روستایی در آفرینش سکونتگاه‌های روستایی سرزنده مطابق با خواسته‌ها و نیازهای واقعی ساکنان این جوامع پرداخته‌است. این پژوهش، از نوع کاربردی و روش آن توصیفی - پیمایشی است. جامعه آماری این تحقیق سه روستای دارای طرح هادی و سه روستای فاقد طرح هادی، واقع در دهستان غنی بیگلو در شهرستان زنجان را تشکیل می‌دهند. روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی و روش تجزیه و تحلیل آن‌ها با استفاده از آمار توصیفی و استنباطی صورت گرفته‌است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد، اجرای طرح هادی به بهبود و ایجاد پیشرفت کمی و کیفی مؤلفه‌های سرزندگی به‌ویژه وضعیت کالبدی روستاهای مورد مطالعه انجامیده‌است.

واژگان کلیدی: سرزندگی، توسعه روستایی، برنامه‌ریزی کالبدی، طرح هادی، شهرستان زنجان.

پرتال جامع علوم انسانی

۱. دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران

۲. دانشجوی کارشناسی‌ارشد جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه تهران

۳. کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه زنجان

۴. دانشیار دانشکده جغرافیا و عضو قطب علمی برنامه‌ریزی روستایی دانشگاه تهران، نویسنده مسئول.

پست الکترونیک: sabadri@ut.ac.ir

مقدمه

در حال حاضر، اکثر تحقیقات علمی در نواحی روستایی بر روی مسائل اقتصادی و اجتماعی متمرکز هستند و این امر سبب گردیده‌است که بحث اصلی تحقیقات روستایی، گفتمان توسعه اقتصادی باشد و محققان نیز بتوانند تعریف جامعی از مفهوم رفاه و عناصر آن داشته باشند (Turcanu, ۲۰۱۲: ۴). این در حالی است که دستیابی به شبکه‌ای منظم و سلسله‌مراتبی از واحدهای سکونتگاهی روستایی و حفظ آن، منوط به عینیت‌یافتن الزامات و زمینه‌هایی است که رشد و توسعه اجتماعی - اقتصادی از جمله مهم‌ترین آنها به‌شمار می‌رود. به‌عبارت دیگر، بدون سیاست‌گذاری‌های متناسب و عملکردهای مطلوب و همسو در چارچوبی منطقی و مبتنی بر ویژگی‌های مکانی - فضایی جهت بهبود شرایط و امکانات زیستی، اجتماعی و اقتصادی همراه با تأکید بر توانمندی‌های طبیعی - اکولوژیک، نمی‌توان انتظار داشت شبکه‌ای منظم و پایدار از سکونتگاه‌ها در سطوح مختلف ملی، ناحیه‌ای و محلی پدیدار شود (سعیدی و حسینی حاصل، ۱۳۸۸: ۱۱). در همین راستا، بسیاری از محققان و صاحب‌نظران، حوزه فعالیت در حیطه توسعه روستایی را شامل پنج بُعد اساسی مدیریت منابع طبیعی، امور زیربنایی و توسعه فیزیکی روستا، مدیریت منابع انسانی، توسعه کشاورزی و توسعه فعالیت‌های غیرکشاورزی در نظر گرفته‌اند (Gibson et all, ۲۰۱۰: ۲۳۸). در این میان، فراهم‌سازی امکانات و زیرساخت‌های مناسب به‌همراه بهسازی و توسعه فیزیکی سکونتگاه‌های روستایی، یکی از مؤلفه‌های مهم برنامه‌ریزی توسعه روستایی به‌شمار می‌رود (Liu, ۲۰۰۷: ۵۶۴).

یکی از مفاهیم جدید در بحث‌های امروزی توسعه پایدار روستایی «سرزندگی» است. سرزندگی یکی از مؤلفه‌های سازنده «کیفیت» کلی طراحی یک محیط سکونتگاهی است. به‌عبارت دیگر «سرزندگی» به همراه شانزده کیفیت دیگر، یعنی کیفیت‌های خوانایی، شخصیت بصری، حس زمان، غنای حسی، رنگ تعلق، آموزندگی، نفوذپذیری و حرکت، اختلاط کاربری و فرم، همه‌شمول‌بودن، کیفیت عرصه همگانی، آسایش اقلیمی، ایمنی و امنیت، انعطاف‌پذیری، همسازی با طبیعت و انرژی، کارایی و پاکیزگی محیطی، پدیده‌ای به‌نام کیفیت طراحی شهری می‌آفریند که در واقع علت و معلول هستند (گلکار، ۱۳۸۶:

۶۹). سرزندگی را می‌توان یکی از کیفیت‌های نظام برنامه‌ریزی کیفیت‌گرا در طراحی سکونتگاه‌های روستایی دانست، زیرا مادامی که یک سکونتگاه روستایی از ضعف ایمنی و امنیت رنج ببرد، همچنین زمانی که بافت‌های مسکونی و دیگر کاربری‌های آن واضح و مشخص نباشند و در فرد تجارب حسی غنی ایجاد نکنند و روستا همه‌شمول نبوده و پذیرای همه گروه‌های جمعیتی از پیر و جوان، زن و مرد، سالم و معلول نباشد و یا وقتی که آسایش اقلیمی در فضاهای مسکونی تأمین نشده‌باشد و ترکیب نامناسب کاربری‌ها و فعالیت‌ها مانع از شکل‌گیری تحرک و جنب و جوش شود نمی‌تواند یک سکونتگاه سرزنده تلقی شود. در نواحی روستایی کشورمان، رشد هدایت‌نشده فیزیکی روستاها به شکل‌گیری چشم‌انداز ناموزونی از عرصه‌های سکونتگاهی انجامیده‌است که فاقد روابط و پیوندهای مناسب کالبدی - فضایی در درون مناطق روستایی است. فراموش کردن مدیریت کالبدی و فضایی و بی‌توجهی به نقش کانون‌های روستایی در تحولات اقتصادی و اجتماعی کشور به‌شکل تغییرات کالبدی نامأنوس و نیز درهم‌ریختگی فرهنگی و اجتماعی به‌همراه ناتوانی در نقش‌پذیری مناسب فضایی و اقتصادی روستاهای کشور منجر شده‌است (سعیدی، ۱۳۸۲: ۱۶). پس از پیروزی انقلاب اسلامی، نهادهایی از قبیل بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، جهاد سازندگی، مراکز خدمات روستایی و عشایری با هدف توسعه روستایی ایجاد شدند که هدف از شکل‌گیری آنها تقلیل نابرابری‌های اجتماعی - اقتصادی، محرومیت‌زدایی از مناطق روستایی و مانند آن بود. اقدامات عمرانی در این دوره بیشتر مبتنی بر الگوی پاسخ به نیازهای اساسی، با هدف برقراری عدالت اجتماعی و توزیع مجدد و امکانات شکل گرفت (بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، ۱۳۸۸: ۱۷). بر این اساس، از اوایل دهه ۱۳۶۰، ارائه خدمات عمومی به مناطق روستایی و توسعه تدریجی برخی فعالیت‌های صنعتی و اقتصادی گسترش یافت. به‌طوری‌که، متأثر از این اقدامات، نابسامانی در گستره فضایی سکونتگاه‌های روستایی عینیت یافت. لزوم دخالت در نظام فضایی این عرصه‌ها (به‌ویژه سازمان فضایی‌شان) نظام برنامه‌ریزی کشور را بر آن داشت تا انتظام جمعیت و تهیه طرح‌های ساماندهی فضایی در مقیاس پهنه‌ای و نیز تهیه و اجرای طرح هادی را در مقیاس نقطه-ای مورد توجه قرار دهد. در همین راستا، در این پژوهش به بررسی و ارزیابی اثربخشی طرح هادی روستایی در آفرینش

سکونتگاه‌های روستایی سرزنده در قالب دو سؤال زیر پرداخته شده است:

- ۱) اجرای طرح هادی روستایی، تا چه میزان سرزندگی روستاهای مورد مطالعه را به همراه داشته است؟
 - ۲) آیا تفاوت معناداری میان سرزندگی روستاهای دارای طرح هادی و روستاهای فاقد طرح هادی وجود دارد؟
- برای بازاندیشی و پاسخ به این پرسش‌ها شناخت مفاهیم نظری بسیار ضروری است. سرزندگی را در مفهوم ساده می‌توان «مقدار ظرفیت و توانایی یک پدیده برای بقا و رشد» تعریف کرد (Farlex Inc, ۲۰۱۱). سرزندگی در سطح خرد به مفهوم تنوع فعالیت‌ها در عرصه همگانی و سازگاری آن با فضاهای شهری و روستایی، در چارچوب نظامی از قرارگاه‌های رفتاری نزدیک است. چنانچه از طبقه‌بندی فعالیت‌های "یان گهل" استفاده کنیم می‌توانیم محیط‌هایی را سرزنده بنامیم که در آن فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی در دامنه نسبتاً گسترده‌ای از زمان جریان دارد. در این حالت برخی از شاخص‌های شناسایی محیط‌های سرزنده شامل میزان تراکم مناسب افراد در محل، تعداد، تنوع و ماهیت قرارگاه‌های رفتاری موجود، وجود فعالیت‌های موسمی، تنوع استفاده‌کنندگان از لحاظ سنی و جنسی، تنوع فرم و رنگ در منظر شهری و روستایی است. در واقع، در سطح کلان می‌توان سرزندگی را مشخصه‌ای تعریف کرد که با مجموعه‌ای از کیفیت‌های کالبدی، غیرکالبدی و سیستم‌های سازمانی امکان زندگی سعادت‌مندانه را بوجود آورد (گلکار، ۱۳۸۶، ۶۶). فضای روستایی سرزنده عبارت است از یک فضای روستایی که در آن حضور تعداد قابل‌توجهی از افراد و تنوع آنها (به لحاظ سن و جنس) در گستره زمانی وسیعی از روز که فعالیت‌هایشان عمدتاً به شکل انتخابی یا اجتماعی بروز می‌یابد به چشم می‌خورد (سعیدی رضوانی، ۱۳۸۹، ۶۶). سرزندگی دو رویه دارد که یک رویه آن شامل مردم، بینش، فرهنگ و ادراک آنها است و رویه دیگر آن فضاهای روستایی و معماری را دربر می‌گیرد که این دو رویه با هم ارتباط متقابل دارند. انسان به‌عنوان یک موجود اجتماعی نیاز به شناور شدن در دریای جمعیت دارد (پاکزاد، ۱۳۸۲، ۹۸) هرچه فضا سرزنده‌تر و پر جنب‌وجوش‌تر باشد، مردمان شهر با هم یکرنگ‌تر و هم‌سوتر خواهند بود. لذا انسان "من" خود را به "ما"ی جمع، نزدیک‌تر خواهد دید. امروزه فضاهای شهری به بهترین وجه می‌توانند نقش مراکز زندگی جمعی را ایفا کنند. در این

مکان‌ها توفیق ملاقات دست می‌دهد و مورد استفاده گروه‌های مختلف قرار می‌گیرند.

اگر فضای یک سکونتگاه روستایی تداعی‌کننده چنین خصیصه‌ها و فضاهایی باشد آن وقت می‌توان آن را یک سکونتگاه زنده روستایی نامید (همان، ۹۵-۹۸). لینچ سرزندگی را یکی از هفت محور اصلی "کیفیت" یک سکونتگاه می‌داند، این هفت محور اصلی عبارتند از (سرزندگی، معنی، تناسب، دسترسی، نظارت و اختیار، کارایی و عدالت) و آن را اینگونه تعریف می‌کند: سرزندگی، یعنی اینکه تا چه اندازه شکل یک سکونتگاه (شهری و روستایی) حامی عملکردهای حیاتی، نیازهای بیولوژیکی و توانایی‌های انسانی است و از همه مهم‌تر چگونه بقای همه موجودات را ممکن می‌سازد. این یک معیار انسان‌محور است. به این ترتیب لینچ، سلامتی محیط زیست را پایه و اساس و عامل اصلی ایجاد سرزندگی در محیط می‌داند و محیطی را سکونتگاه خوب تلقی می‌کند که سلامت و بهزیستی افراد و بقای موجودات زنده را تأمین کند. او در این زمینه، آلودگی‌های موجود در سکونتگاه‌های انسانی (شهری و روستایی) را مورد توجه قرار می‌دهد. به‌طور مثال، اشاره می‌کند که سروصدا و عدم نور مناسب، اثرات مستقیم و غیرمستقیمی بر سلامتی جسمی داشته و بالطبع بر سرزندگی فضا تأثیر خواهد گذاشت (لینچ، ۱۳۸۱: ۱۶۳). از دیدگاه جیکوبز سکونتگاه‌های شهری و روستایی سالم و با نشاط، سکونتگاه‌های آرگانیک، خودجوش و خوش‌اقبال هستند. آنها بر پایه تنوع اقتصادی، انسانی و معماری، جمعیت‌های متراکم و اختلاط کاربری‌ها قرار دارند (جیکوبز، ۱۳۸۸: ۱۷). وی معتقد است پویایی و احساس زنده‌بودن سکونتگاه، جنب‌وجوش مردم، تصویر یک مرکز سکونتگاهی ایده‌آل و سرزنده را فراهم می‌سازد. او چنین استدلال می‌کند که وجود چنین ویژگی‌هایی تعداد بیشتری از ساکنان را به مراکز سکونتگاه جذب کرده و این امر ضمن آنکه موجب ارتقای بازده اقتصادی این‌گونه محیط‌های سکونتگاهی می‌شود، به آنها چهره‌های نو، فعال و پرتحرک می‌بخشد (حبیبی و سلیمی، ۱۳۷۶: ۳۵). جیکوبز در تحلیل شرایطی که باعث امنیت و سرزندگی خیابان‌ها می‌شود، به سه نکته اشاره می‌کند:

نخست آنکه، برای حفظ امنیت خیابان باید حد فاصل واضحی بین فضای عمومی و فضای خصوصی، بین قلمروی خانه و مغازه و آنچه متعلق به همه است وجود داشته‌باشد.

است و آنگاه با مضامین و مؤلفه‌هایی چون کاربری اراضی، ارتباطات و حمل‌ونقل، تأسیسات و تجهیزات زیربنایی، مسکن، کار، تفریح، گردشگری و رفاه عمومی که روستاییان به تنهایی قادر به تأمین آن نیستند مرتبط می‌شود. در توسعه کالبدی تلاش بر این است که از طریق برنامه کالبدی فرایندهای اجتماعی هدایت شود. بنابراین، هدایت پویای فضاهای اجتماعی با بهره‌برداری مفیدتر از فضا و محیط طبیعی برای زندگی انسان میسر است (پورطاهری و همکاران، ۱۳۸۹: ۲۳). بنابراین، از بُعد کالبدی محققان شاخص‌های سرزندگی را وجود زیرساخت‌های مناسب (Halseth, Markey et al. ۲۰۱۰)، دسترسی مطلوب برای تمامی ساکنین محلات روستا (Whisler, Waldorf et al. ۲۰۰۸)، مسکن مطلوب (McGranahan and Beale, ۲۰۰۲, Yust, White et al, ۲۰۰۵)، امکانات زندگی مناسب (Besser et al. ۲۰۰۹) و فضاهای آموزشی (Reeves and Bylund, ۲۰۰۵) در کشورمان ایران، مهمترین برنامه مرتبط با کالبد نواحی روستایی، اجرای طرح هادی روستایی است. در همین راستا، تاکنون تحقیقاتی در ارتباط با اثرات اجرای طرح هادی بر روی نواحی روستایی انجام شده‌است. در همین زمینه، غلامرضایی (۱۳۸۲)، عظیمی (۱۳۸۴)، مظفر (۱۳۸۷) و تقی‌لو (۱۳۸۸)، بر موفق بودن اجرای طرح هادی در بهبود وضعیت کالبدی و اجتماعی روستاییان تأکید کرده‌اند. حق‌پناه (۱۳۸۸)، پیشرفت نسبی زندگی مردم در ابعاد کالبدی را از نتایج مثبت طرح و عدم رعایت و اجرای مسائل زیست محیطی را از ابعاد منفی طرح هادی می‌داند. عنایستانی (۱۳۸۸)، افزایش امیدواری روستائیان برای ماندن در روستا و نصیری (۱۳۸۸)، بهبود وضعیت روستا از نظر کالبدی و خدمات‌رسانی را از آثار مثبت اجرای طرح هادی بر کیفیت زندگی روستاییان می‌داند. آمار و طارمی (۱۳۸۸)، بهبود وضعیت ساخت‌وساز در روستا و بهبود کیفیت مسکن را از آثار مثبت طرح و عدم بهبود وضعیت شبکه معابر را از ابعاد منفی طرح عنوان می‌کند. مطیعی و یاری (۱۳۸۹)، عدم وجود رویکرد نظام‌مند و آمایشی در طرح و برزو و همکاران (۱۳۸۹)، عدم مشارکت مردمی در اجرای طرح و نبود اعتبارات لازم جهت اتمام طرح را از عوامل اصلی عدم اثربخشی طرح هادی بر بهبود شاخص‌های سرزندگی روستائیان می‌داند. همچنین نتایج محمدی و همکاران (۱۳۹۱)، رضایی و آمگاتی (۱۳۹۲) و

دوم اینکه کنترل دائمی موردنیاز است. چشمان کسانی که جیکوبز ایشان را مالکان طبیعی خیابان می‌نامد باید دائماً ناظر بر خیابان باشد. این نظارت، زمانی آسان‌تر خواهد بود که ساختمان‌های دو طرف خیابان به سمت خیابان دید کافی داشته و در نقشه آنها، بالکن، پله، پنجره، عقب‌نشینی و امثال آن در سمت خیابان پیش‌بینی شده باشد. سوم اینکه خود خیابان به‌ویژه پیاده‌روها مورد استفاده مستمر باشند و در امتداد خیابان جذابیت‌هایی که باعث مکث و توقف مردم شود، به اندازه کافی وجود داشته باشد. همین امر باعث جذابیت، سرزندگی و ایمنی خیابان خواهد شد. جیکوبز در عین حال معتقد است فضاهای هر خیابان باید فضاهای خاص خود باشد تا از دیگر خیابان‌ها متمایز شود. جیکوبز فضاهای خاص را اغلب فضاهای روشنفکری و سایر فضاها را غریب و جذاب می‌داند. به این ترتیب، هر خیابان هویت خاصی می‌یابد و مردم برای آن چیزهای خاص به آنجا می‌روند (جیکوبز، ۱۳۸۸: ۱۶۰). از نظر کریر یکی از عوامل مؤثر در سرزندگی فضاهای سکونتگاهی ورودی‌های ساختمان‌های مجاور اینگونه فضاهاست که بهتر است به داخل خیابان یا میدان باز شود تا فضای آن سکونتگاه از فعالیت حیاتی خود محروم نشود. همچنین باید در اطراف میدان و فضاهای عمومی کاربری‌هایی ایجاد کرد که عملکرد شبانه‌روزی داشته باشند (کریر، ۱۹۰: ۱۳۷۵). از دیدگاه دیوید چپمن؛ سرزندگی به‌تنهایی شامل تحرک، پویایی و فعالیت می‌شود و برای یک مرکز شهری، مراد از سرزندگی می‌تواند به منزله درک میزان فعالیت آن مرکز سکونتگاه باشد (چپمن، ۱۳۸۶: ۱۵۱).

از دیدگاه برخی محققان عوامل اقتصادی مانند پائین بودن فقر و داشتن شغل، مناسب بودن هزینه‌های زندگی و درآمد و دسترسی به اعتبارات مناسب نشان‌دهنده سرزندگی روستاست (Agarwal et al, ۲۰۰۹, McGranahan, Besser, Recker et al, ۲۰۰۸, Holland et al, ۲۰۰۹, Koomen, ۲۰۱۱). برخی دیگر از محققان بر روی ویژگی‌های جمعیتی روستاها از قبیل رشد جمعیت، میزان مهاجرت و نرخ اشتغال (Deller et al, ۲۰۰۱, Lorah and Southwick, ۲۰۰۳) و عده‌ای دیگر هم ویژگی‌های اجتماعی مانند انسجام و اعتماد (Cook et al, ۲۰۰۹) را به‌عنوان نشانگرهای سرزندگی روستا قلمداد می‌کنند. در این میان، توسعه کالبدی در روستاها عمدتاً با ساختار کالبدی مناطق روستایی مرتبط

درست و همکاران (۱۳۹۲)، نشان‌دهنده بهبود بعد کالبدی روستاهایی است که در آن طرح هادی اجرا شده است.

داده‌ها و روش کار

روش پژوهش حاضر، توصیفی - کاربردی و روش جمع-آوری اطلاعات نیز به صورت کتابخانه‌ای و میدانی است که روش میدانی مبتنی بر پرسشنامه ساکنان روستایی است. پرسشنامه‌های تهیه‌شده با سوالات بسته و در مقیاس اسمی و ترتیبی و براساس طیف لیکرت طراحی گشته و براساس اهمیت موضوع پاسخگو مختار بوده‌است تا به میزان اهمیتی که برای سوال قائل است جواب گوید. قلمرو مکانی تحقیق

حاضر را ۳۳ روستای دهستان غنی بیگلو تشکیل می‌دهند که از بین ۳۳ روستای دهستان مورد مطالعه ۱۹ روستا دارای طرح هادی اجرا شده که ۳ سال از اجرای آن گذشته و ۱۴ روستا نیز فاقد طرح هادی هستند و برای انتخاب سطح تحلیل و حجم نمونه با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی طبقه‌بندی شده ۳ روستا از بین روستاهای دارای طرح هادی و ۳ روستا از بین روستاهای فاقد طرح هادی انتخاب شدند و در نهایت با استفاده از فرمول کوکران از بین ۱۶۴۷ خانوار، ۱۹۴ خانوار به عنوان نمونه انتخاب و مورد پرسش قرار گرفتند. تجزیه و تحلیل داده‌ها نیز با استفاده از روش‌های کمی انجام شده‌است.

جدول ۱. شاخص‌های موردنظر برای بررسی وضعیت سرزندگی روستاهای مورد مطالعه

شاخص	معرف
آسایش	دعوت روستانشینان به حضور، هویت و حس تعلق به مکان، حضور عناصر طبیعی، پاسخگویی فضا به نیازهای گروه‌های اجتماعی مختلف، سهولت ورود از عرصه خصوصی به عمومی، دشواری ورود از عرصه عمومی به خصوصی، تطابق فضاهای باز و عمومی روستا با فعالیت‌های مرتبط با اقتصاد روستا، تطابق معابر و محیط روستا با فعالیت‌های معیشتی روستا، تطابق توزیع کمی و کیفی فضایی (عرصه و اعیان؛ ایوان و سایر فضاها) در واحدهای مسکونی با شیوه‌های معیشت روستا، کم بودن اتفاقات کالبدی غیرمترقبه (پرهیز از تنش و شدت در بدنه و کف کاربری‌ها)، عدم پذیرش غریبه‌ها در محلات روستا، تعلق فضاهای عمومی به تمام ساکنان (عدالت)، جانمایی و نصب مبلمان متناسب با رفتارهای غیرحرکتی مثل نشستن.
بهداشت محیطی	هدایت صحیح و اصولی آب‌های سطحی به بیرون از بافت مسکونی روستا، تعبیه دپوی دفع زباله خارج از بافت مسکونی روستا، وجود کاربری درمانی با سهولت دسترسی برای روستانشینان، واگذاری زمین مطلوب جهت احداث کاربری‌ها به دور از مانداب‌ها و لجن‌زارها، استقرار واحدهای مسکونی روستا با رعایت فاصله، استاندارد از واحدهای صنعتی، رعایت فاصله استاندارد احداث واحدهای پرورش دام و طیور از کاربری‌های مسکونی روستا، رعایت حریم گورستان از بافت مسکونی و منابع آبی روستا، استقرار واحدهای صنعتی در روستا در اراضی نامناسب برای کشاورزی.
فرهنگ و محیط	حفظ کاربری‌های فرهنگی، استفاده از ارزش‌های زیبایی‌شناختی فرهنگ و معماری روستا در کالبد سنتی، ایجاد زیرساخت‌های تاسیساتی و خدماتی برای کاربری‌های فرهنگی، ایجاد تسهیلاتی برای فراهم شدن آسایش اقلیمی.
ایمنی و امنیت (ثبات)	تناسب حجم ترافیک سواره و پیاده با سطح معابر، ایمن بودن پیاده در مقابل سواره (با اعمال سیاست: سلسله‌مراتب ارتباطی (از محیط عمومی تا خصوصی) و سلسله‌مراتب فضایی (از فضای عمومی تا خصوصی))، ایمن بودن سواره در مقابل سواره با اعمال سیاست: الف) استفاده از پوشش گیاهی میان باندهای رفت و برگشت؛ ب) جداکردن مسیرهای رفت و برگشت از طریق عناصر کالبدی، امکان رویت تقاطع‌ها از فاصله‌های مناسب توسط سواره در محلات، نورپردازی متناسب با سطح معابر و نورپردازی عرصه فضا در شب، تشویق سواره به کاهش سرعت در تقاطع‌ها به وسیله طراحی کالبدی، امکان عبور بی‌خطر و امن پیاده از خیابان اصلی روستا از طریق ایجاد گذرگاه‌های امن، پراکندگی مناسب نقاط فعال و روشن در محیط روستا با تدابیری در مورد توزیع متعادل کاربری‌ها و اختلاط کاربری‌ها، امکان دخل و تصرف در فضا از طریق جلوگیری از تک‌عملکردی شدن عرصه‌های خیابان.
زیرساخت‌ها	توزیع متعادل کاربری‌ها در محلات روستا، دسترسی مطلوب به کاربری‌های مورد نیاز، وجود محل‌های توقف وسایل نقلیه در محلات، وجود کاربری‌های اداری مستقر در مرکز روستا، وجود باجه تلفن صندوق پست در ورودی روستا، تناسب توزیع کاربری‌ها بر تراکم جمعیت، مطلوبیت زمین واگذاری، سهولت دسترسی‌ها، استفاده از عناصر الحاقی، مبلمان و غیره متناسب با بستر محله.
مشارکت روستانشینان	مشارکت روستاییان در طرح‌های روستایی، فضای روستایی مناسب برای تعاملات اجتماعی، مدیریت روستایی کارآمد و مشارکت محور.
یکپارچگی	استقرار کاربری‌های متنوع جاذب جمعیت، استقرار کاربری‌های مختلف به لحاظ زمانی در طول شبانه‌روز، توزیع متعادل کاربری‌های متنوع به لحاظ زمانی که موجب ایجاد رویدادهای متنوع، پیوسته در خیابان‌های روستا در طول شبانه‌روز می‌شود، استفاده از جزئیات متنوع و قابل ادراک برای پیاده در بدنه‌ها، استفاده از مصالح متنوع و متناسب با زمینه در بدنه و کف، ایجاد سکنس‌های فضایی متنوع در امتداد مسیر خیابان‌های روستا، استفاده از فرم‌های متنوع در مبلمان، استفاده

شاخص	معرف
	از نورپردازی‌های متنوع و متناسب با رخدادهای مسیر در طول خیابان‌های روستا، شاخص نمودن عناصر کالبدی در میدان و مرکز روستا که باعث یادآوری خاطرات جمعی، حس مکان و تصویر ذهنی روستانشینان می‌شود.
تنوع جاذبه‌ها	پیوستگی در عناصر کالبدی (کف و بدنه ها)، پیوستگی فضایی، امکان ایجاد تصویر ذهنی از کل فضا، فرصت برای درک فضا، ایجاد آرامش ذهنی در روستانشینان، ایجاد تداوم بصری از طریق مشابهت‌هایی در ارتفاع، مقیاس، توده‌گذاری، سازماندهی کلی نماها، استفاده از مصالح، رنگ‌ها و شکل بام‌های ساختمان‌ها
زیبایی‌شناسی و تشخص	نقش انگیزی کالبد و کاربری‌ها (استفاده از عناصر معماری بومی)، استفاده از مصالح بوم آورد، توجه به نماهای جانبی، نمادین بودن کالبد و کاربری‌ها، انعطاف پذیری کالبد و کاربری‌ها، منحصر به فرد بودن شکل و فرم در تناسبات فضایی مرکز روستا، استفاده از عناصر مونومنتال در میدان مرکزی روستا (مانند مجسمه، آب‌نما)، ضوابط هدایت و کنترل ساخت و ساز در نما، مصالح دیوارها، پنجره‌های نمایش، ستون، علائم و تابلوها.
خوانایی	وضوح و خوانایی بافت، ایجاد نشانه، دید و منظر مطلوب، تقارن نسبی در جداره‌های طرفین، وضوح و قابل رویت بودن خروجی‌ها و تقاطع‌ها از فاصله مناسب برای تصمیم‌گیری.

منبع: نگارندگان با استفاده از شرح خدمات طرح‌های هادی بنیاد مسکن انقلاب اسلامی

شرح و تفسیر نتایج

تحلیل شاخص‌های مورد نظر جهت تبیین اثرات اجرای طرح هادی روستایی بر آفرینش سکونتگاه‌های روستایی سرزنده جامعه آماری مورد مطالعه، براساس آزمون t تک‌نمونه‌ای نشان‌دهنده تأثیرگذاری مثبت اجرای طرح هادی روستایی بر ابعاد آفرینش سکونتگاه‌های روستایی سرزنده است. با احتساب دامنه طیفی مورد بررسی که براساس طیف لیکرت بین ۱ تا ۵ و در نوسان است، نتایج نشان می‌دهد غیر از ابعاد خوانایی، ایجاد تنوع فضایی و رفتاری، فرهنگ و محیط، ایجاد تنوع فضایی و رفتاری، زیبای‌شناسی و تشخیص، دیگر ابعاد سرزندگی بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده‌اند. این تفاوت در سطح ۰/۰۵ درصد معنادار و تفاوت مؤلفه‌ها از مطلوبیت عددی مورد آزمون، به شکل منفی است.

بررسی‌های توصیفی از ۲۳۴ پرسشنامه نشان می‌دهد ۹۶ درصد از پاسخگویان مرد و ۴ درصد از پاسخگویان زن هستند. ۱۲/۲ درصد فاقد سواد، ۲۵/۳ درصد دارای سواد خواندن و نوشتن، ۱۸/۷ ابتدایی، ۳۵/۶ راهنمایی و متوسطه و ۱۰/۲ درصد بالاتر از دیپلم هستند. ۵/۶ درصد از پاسخگویان شغل دائم، ۶۵/۲ درصد شغل فصلی، ۱۹/۳ درصد مشاغل روزمزدی و ۹/۹ درصد نیز ترکیبی از مشاغل فصلی و روزمزد دارند. ۸۴/۳ درصد در بخش کشاورزی، ۱/۶ درصد در بخش صنعت و ۱۴/۱ درصد نیز در بخش خدمات مشغول هستند. میانگین سنی پاسخ‌دهندگان برابر ۳۳/۲ سال و میانگین تعداد نفرت اعضای خانوارهای مورد بررسی نیز برابر ۵/۲ نفر است. به‌منظور به‌دست آوردن وضعیت عملکرد طرح هادی روستایی، از آزمون t مستقل استفاده شده است.

جدول ۲. نتایج آزمون t در ارتباط با ابعاد آفرینش سکونتگاه‌های روستایی در روستاهای دارای طرح هادی

استاندارد آزمون = ۳					
متغیرها	میانگین	T	درجه آزادی	معناداری	تفاوت میانگین
آسایش	۳,۵۱۶	۱۶,۳۵	۱۹۳	۰,۰۰۰	۵۱۶,۰۰
بهداشت محیطی	۳,۴۷۴	۴,۰۲۱	۱۹۳	۰,۰۰۳	۴۷۴,۰۰
فرهنگ و محیط	۲,۵۴۶	-۶,۰۵۷	۱۹۳	۰,۰۰۰	-۴۵۴,۰۰
ایمنی و امنیت	۳,۸۵	۱۴,۲۵۵	۱۹۳	۰,۰۰۰	۸۵,۰۰
زیرساخت‌ها	۳,۵۹۶	۹۹,۳۳۳	۱۹۳	۰,۰۰۰	۵۹۶,۰۰
مشارکت روستانشینان	۳,۳۸۸	۷,۸۱۳	۱۹۳	۰,۰۰۰	۳۸۸,۰۰
ایجاد تنوع فضایی و رفتاری	۳,۱۶۸	۳,۰۶۱	۱۹۳	۰,۰۱۴	۱۶۸,۰۰
یکپارچگی	۳,۲۴۱	۵,۵۲۱	۱۹۳	۰,۰۰۰	۲۴۱,۰۰
زیبایی‌شناسی و تشخص	۳,۰۳۱	۰,۹۵۱	۱۹۳	۰,۳۶۷	۳۱,۰۰
خوانایی	۳,۰۸۷	۳,۶۱۹	۱۹۳	۰,۰۰۶	۸۷,۰۰
بعد کلی	۳,۲۸	۶,۳۲۱	۱۹۳	۰,۰۰۰	۲۱۲,۰۰

تنوع فضایی و رفتاری و خوانایی تفاوت معناداری در سطح ۹۹ درصد بین دو گروه وجود ندارد، اما در سایر ابعاد دیگر تفاوت معناداری مشاهده می‌شود.

براساس مقایسه تطبیقی بین روستاهای دارای طرح هادی و روستاهای فاقد طرح هادی، با استفاده از آزمون t دو گروهی، از بین ۱۰ بعد مورد بررسی، در ابعاد آسایش، بهداشت محیطی، فرهنگ و محیط و زیرساخت‌ها و ایجاد

جدول ۳. نتایج آزمون t دو گروهی در ارتباط با تفاوت ابعاد آفرینش سکونتگاه‌های روستایی در روستاهای دارای طرح هادی و فاقد طرح

بعد	واریانس	معناداری	آماره	اختلاف میانگین	خطای انحراف معیار	حد پائین	حد بالا
آسایش	۷,۳۳۸	۰.۱۴	۱۷,۸۰۲	۰.۹۹۷۰۰	۰.۵۶۰۰	۰.۸۷۹۳۴	۱,۱۱۴۶۶
بهداشت محیطی	۷,۹۴۰	۰.۱۱	۱۲,۳۴۸	۱,۳۹۰۰۰	۰.۱۱۲۵۷	۱,۱۵۳۵۰	۱,۶۲۶۵۰
فرهنگ و محیط	۷,۹۴۸	۰.۱۱	۶۷۹	۰.۳۴۲۰	۰.۵۰۳۵	-۰.۷۱۵۸	۰.۱۳۹۹۸
ایمنی و امنیت	۱۵,۰۵۵	۰.۰۱	۳,۵۶۵	۰.۳۵۹۰۰	۰.۱۰۰۷۰	۰.۱۴۷۴۳	۰.۵۷۰۵۷
زیرساخت‌ها	۱۲,۴۴۸	۰.۰۲	۱۴,۲۱۵	۱,۱۰۳۶۰	۰.۷۷۶۴	۰.۹۴۰۴۹	۱,۲۶۶۷۱
مشارکت روستائینان	۶۳,۵۰۷	۰.۰۰	۱,۳۶۴	۰.۱۲۲۰۰	۰.۸۹۴۷	۰.۰۶۵۹۷	۰.۳۰۹۹۷
ایجاد تنوع فضایی و رفتاری	۹,۲۲۰	۰.۰۷	۳,۸۶۸	۰.۱۴۱۰۰	۰.۳۶۴۶	۰.۰۶۴۴۱	۰.۲۱۷۵۹
یکپارچگی	۶۴,۷۲۰	۰.۰۰	۱,۴۰۰	۰.۰۹۷۰۰	۰.۰۶۹۳۰	-۰.۰۴۸۶۰	۰.۲۴۲۶۰
زیبایی شناسی و تشخیص	۲۲,۷۰۱	۰.۰۰	۶,۵۵۲	۰.۶۷۱۰۰	۰.۱۰۲۴۲	۰.۴۵۵۸۳	۰.۸۸۶۱۷
خوانایی	۱۰,۶۶۲	۰.۰۴	۷,۶۳۸	۰.۵۶۷۰۰	۰.۷۴۲۴	۰.۴۱۱۰۳	۰.۷۲۲۹۷

منبع: یافته‌های تحقیق

نتیجه‌گیری

با تلفیق دو جدول (یافته‌های تحقیق) فوق می‌توان در نهایت شاخص‌های سرزندگی را در محدوده مورد مطالعه به ترتیب (مشارکت شهروندان، آسایش، قابلیت دسترسی و اتصال، تنوع جاذبه‌ها، زیبایی شناسی، خوانایی، فعالیت‌های شبانه‌روزی، بهداشت) اولویت‌بندی نمود که می‌تواند مبنایی برای اولویت رسیدگی به این معیارها در جهت نیل به سرزندگی در جامعه روستایی مورد مطالعه باشد. نهایتاً به‌منظور ارتقاء معیارهای ذکر شده برای دستیابی به سرزندگی در فضای عمومی روستای مورد نظر پیشنهادها زیر ارائه می‌شود:

مشارکت ساکنین

- ۱) ایجاد مکانی برای برقراری پرسش و پاسخ آزاد جهت ارتباط مسئولان محلی و میانی با ساکنین جهت پاسخگویی به مسائل جاری روستا و رفع ابهامات؛
- ۲) توجه و بهره‌گیری از مشارکت مردم در مراحل و مقیاس‌های مختلف طراحی و برنامه‌ریزی فضاهای عمومی و عرصه‌های خصوصی روستا؛
- ۳) تبدیل برخی از ساختمان‌های با ارزش به مکان‌هایی برای گردهمایی شهروندان و برگزاری مراسم.

توجه به مبحث سرزندگی در جوامع روستایی عملاً مستلزم آن است که مسئله «کیفیت» که معمولاً به واسطه سیطره و هیاهوی مسائل «کمی» به حاشیه رانده می‌شود، مجدداً به دغدغه اصلی و هدف نخست تمامی برنامه‌ریزان و مدیران روستایی تبدیل شود. لذا مطابق یافته‌های پژوهش لازم است که فرایندهای تصمیم‌سازی کیفیت‌گرا جایگزین فرایندهای تصمیم‌گیری کمیت‌گرا در طراحی، تدوین و مدیریت جوامع روستایی گردند. لیکن در نگاهی دیگر واقعیت این است که ابزارهای کنونی هدایت توسعه روستایی در ایران یعنی طرح‌های هادی روستایی و طرح‌های فرادست شامل طرح جامع شهرستان و آمایش استان، قابلیت خلق پدیده مرکب و پیچیده‌ای نظیر سرزندگی در سکونتگاه روستایی را دارد. از این‌رو، ایجاد تحول اساسی در نظام برنامه‌ریزی و حرکت به سوی یک نظام برنامه‌ریزی طراحی محور که در ذات خود کیفیت‌گرا است باید پیش شرط تامین سرزندگی پایدار سکونتگاه‌های روستایی دانست. از این نگاه، در آفرینش کیفیت سرزندگی مناطق روستایی؛ نقش ساکنین روستایی نقشی بی‌بدیل و اصلی است که تداعی کیفیت رنگ تعلق را در بردارد.

آسایش

- (۷) توجه به میدان دید و مسیریابی و جهت‌یابی در طراحی مسیر پیاده و سواره؛
- (۸) افزایش تعداد وسائل حمل و نقل عمومی و سرویس‌دهی مناسب.

تنوع جاذبه‌ها

- ایجاد جذابیت‌های بصری و پرهیز از تکرار و یکنواختی فضاهای روستایی؛
- ### زیبایی‌شناسی؛

- (۱) ایجاد فضاهای مناسب و میدانگاهی برای فعالیت‌های فرهنگی در مرکز روستا؛
- (۲) استفاده از رنگ‌های زنده در فضای روستایی؛
- (۳) استفاده از عناصر مصنوع و طبیعی با ارزش برای ایجاد تصویر ذهنی مناسب؛
- (۴) پیش‌بینی تمهیدات برای نصب تابلوها و الحاقات به بدنه‌ها و حذف الحاقات از نما؛

خوانایی

- (۱) استفاده از علائم مشخص، بافت و معنی در طراحی به منظور افزایش خوانایی؛
- (۲) استفاده از نشانه‌های روستایی به منظور تقویت خوانایی محیط در ذهن ناظر و استفاده از یک بنای غالب در میدان جهت ایجاد ارتباط بصری و وحدت فضایی؛
- (۳) شبکه خیابان‌های روستایی مناسب که ساختاری خوانا با تقاطع‌های واضح و روشن دارند؛
- (۴) قرارگیری مناسب مبلمان روستایی در فضاهای عمومی به منظور تقویت خوانایی محیط؛

بهداشت

- (۱) ساماندهی سیستم دفع آب‌های سطحی و محصور کردن بدنه درختان برای جلوگیری از آسیب به آنها؛
- (۲) کاهش استفاده از مصالح نفوذناپذیر چون آسفالت و بتن در کف‌سازی که مانع نفوذ آب‌های سطحی شده و باعث تشدید تجمع آلاینده‌ها و سموم می‌شوند و همچنین اولویت دادن به مصالح نفوذپذیر و مصالح بازیافت شده چون شیشه‌های خردشده و لاستیک‌های بازیافتی؛
- (۳) قرار دادن سطوح زباله در فواصل معین و تأمین فضای جمع‌آوری پسماندها دور از انظار عمومی؛
- (۴) استفاده از درختان چنار، افرا، سروشیراز، زبان گنجشک برای کاهش آلودگی‌های صوتی و زیست محیطی.

- (۱) توجه به نیازها و خواسته‌های ساکنین و به‌خصوص کودکان و افراد مسن و معلولین در طراحی مبلمان روستا؛
- (۲) پخش بهینه و عادلانه تسهیلات و تجهیزات و مبلمان روستایی در سطح روستا برای استفاده همگان؛
- (۳) ایجاد پنجره و بالکن و فضاهای شفاف ناظر بر فضاهای روستا در بناهای مجاور این فضاها به منظور تأمین نظارت اجتماعی؛
- (۴) تأمین روشنایی مطلوب فضاها در شب و غلبه بر احساس منزوی بودن فضا از طریق نصب مبلمان روستایی مناسب؛
- (۵) توجه به فرهنگ بومی ساکنان در طراحی سایر فضاهای روستا؛
- (۶) توجه به معماری بومی و رنگارنگ و گوناگون در بافت، ساخت، جنس و رنگ به منظور جلوگیری از یکنواختی فضاها و تحریک حواس و کنجکاوی ساکنان؛
- (۷) طراحی مبلمان روستایی خاص به منظور هویت بخشی به فضا؛
- (۸) فراهم کردن تسهیلات و تسهیل در اعطای وام بازسازی مسکن به روستائینان به منظور افزایش تعداد مالکان، که باعث تقویت حس تعلق به مکان می‌شود؛

قابلیت دسترسی و اتصال

- (۱) توجه در طراحی مسیر پیاده به ابعاد زیستی از قبیل راحتی، آسایش و جلوگیری از آلودگی‌های دیداری، شنیداری؛
- (۲) تأمین ایمنی در مسیر عابر پیاده از طریق قراردادن مبلمان روستایی مناسب و تأمین روشنایی؛
- (۳) رعایت مقیاس انسانی در تناسب طولی و عرضی پیاده‌روها و همجواری با بدنه‌های در طول مسیر؛
- (۴) توجه به طبقه بندی و طراحی خیابان‌ها براساس نظام سلسله مراتب دسترسی و اولویت‌دهی به ترتیب حرکت پیاده، دوچرخه، وسائل نقلیه عمومی، خودروهای شخصی؛
- (۵) ایجاد مسیرهایی برای حرکت ایمن دوچرخه با کف‌سازی مشخص؛
- (۶) مکان‌یابی مناسب ایستگاه‌های عبور و مرور برای عابرین به منظور تأمین ایمنی و دسترسی مناسب؛

منابع

مکان‌یابی و استقرار روستاهای جدید، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.

سعیدی، عباس (۱۳۸۳)، *مسایل و چشم‌انداز عمران و توسعه روستایی در ایران*، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۰۸، (۱۴-۳).

سعیدی رضوانی نوید و مریم خستو (۱۳۸۹)، *عوامل مؤثر بر سرزندگی فضاهای شهری، خلق یک فضای شهری سرزنده با تکیه بر مفهوم "مرکز خرید پیاده"*، فصلنامه هویت شهر، شماره ۴(۶)، (۶۳-۷۴).

عظیمی، نورالدین و مجید جمشیدیان مجاور (۱۳۸۴)، *بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی مطالعه موردی: گیلان غرب*، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره ۲۲.

عنابستانی، علی اکبر (۱۳۸۸)، *ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی*، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، تهران.

غلام رضایی، محمد علی (۱۳۸۲)، *ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در روستاهای استان لرستان*، پایان‌نامه کارشناسی ارشد توسعه روستایی، استاد راهنما عبدالحمید حسینیان، دانشگاه رازی کرمانشاه.

گلکار، کورش (۱۳۸۶)، *مفهوم سرزندگی در طراحی شهری*، نشریه علمی - پژوهشی صفا، سال شانزدهم، شماره ۴۴، (۷۵-۶۶).

محمدی یگانه، بهروز و همکاران (۱۳۹۱)، *تیین اثرات اجرای طرح‌های هادی بر بهبود کیفیت زندگی در نواحی روستایی (مطالعه موردی: دهستان کرانی - شهرستان بیجار)*، فصلنامه مسکن و محیط روستا، سال سی و یکم، شماره ۱۳۹، (۱۰۹-۹۹).

مطیعی لنگرودی، حسن و ارسطو یاری (۱۳۸۹)، *حفاظت محیط زیست و برنامه ریزی توسعه فیزیکی روستا با تأکید بر ارزیابی طرح‌های هادی روستایی*، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، سال ۲۱، شماره پیاپی ۳۹، شماره ۳، (۶۰-۴۵).

مظفر، فرهنگ و همکاران (۱۳۸۷)، *ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی بر محیط زیست روستاهای ایران*، فصلنامه علوم محیطی سال پنجم، شماره ۳، (۳۲-۱۱).

لینچ، کوین (۱۳۸۱)، *تئوری شکل شهر*، ترجمه سید حسین بحرینی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

نصیری، اسماعیل (۱۳۸۸)، *ارزیابی اثربخشی طرح‌های هادی روستایی سکونت‌گاه‌های روستایی*، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، تهران.

آمار، تیمور و رضا صمیمی (۱۳۸۸)، *ارزیابی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی*، فصلنامه مسکن و محیط روستا، شماره ۱۲۷، (۴۴-۵۵).

برزو، غلامرضا و همکاران (۱۳۸۹)، *ارزیابی کیفی اجرای طرح‌های هادی در روستای کرناچی*، فصلنامه پژوهش‌های روستایی، شماره ۳، (۱۷۲-۱۵۳).

بنیاد مسکن انقلاب اسلامی (۱۳۸۸)، *ارزیابی اثرات اجرای طرح‌های هادی روستایی*، معاونت عمران روستایی، تهران.

پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۲)، *عناصر و کیفیت‌های منظر یک فضای شهری*، مجله آبادی، شماره ۳۸، (۱۱۵-۱۲۵).

پورطاهری، مهدی و همکاران (۱۳۹۰)، *راهبردها و سیاست‌های توسعه کالبدی سکونتگاه‌های روستایی*، انتشارات بنیاد مسکن انقلاب اسلامی، تهران.

تقی‌لو، علی اکبر و همکاران (۱۳۸۸)، *ارزیابی طرح‌های هادی روستایی در ابعاد کالبدی، اجتماعی و اقتصادی از دیدگاه روستائیان*، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، تهران، (۲۵-۱۴).

جیکوبز، جین (۱۳۸۸)، *مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی*، ترجمه حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

چپ من، دیوید (۱۳۸۸)، *آفرینش محلات و مکان‌ها در محیط انسان‌ساخت*، ترجمه شهرزاد فریادی، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

حبیبی، سیدمحسن و جواد سلیمی (۱۳۷۶)، *استخوان بندی شهر تهران*، انتشارات دانشگاه تهران، تهران.

حق‌پناه، مریم و مرجان دهقانی (۱۳۸۸)، *بررسی اثرات کالبدی اجرای طرح‌های هادی روستایی*، اولین کنفرانس ملی مسکن و توسعه کالبدی روستا، تهران، (۳۱-۲۱).

درست، سجاد و همکاران (۱۳۹۲)، *ارزیابی میزان تحقق پذیری طرح‌های هادی از دیدگاه روستائیان (نمونه موردی: دهستان‌های میلاس و سردشت شهرستان لرستان)*، مجله پژوهش و برنامه ریزی روستایی، شماره ۳، (۱۸۱-۱۶۹).

رضایی، روح‌الله و محمد آقایی (۱۳۹۲)، *شناسایی و تحلیل اثرات اجرای طرح‌های هادی روستایی در مناطق روستایی شهرستان اسکو*، فصلنامه مسکن و محیط روستا، سال سی و دوم، شماره ۱۴۴، (۸۷-۷۵).

سعیدی، عباس و صدیقه حسینی حاصل (۱۳۸۸)، *شالوده*

Agarwal, S. Sanzidur, R. and Andrew, E. (۲۰۰۹) "Measuring the determinants of relative economic performance of rural areas": Journal of Rural Studies ۲۳, no. ۳, pp. ۳۰۹-۳۲۱.

Besser, Terry L., Nicholas R, and Kerry A. (۲۰۰۸), "The Impact of Economic Shocks on Quality of Life and Social Capital in Small Towns": Rural Sociology ۷۳, no. ۴, pp. ۵۸۰-۶۰۴.

Besser, Terry L., Nicholas R, and Matthew P.(۲۰۰۹) "*The Impact of New Employers from the Outside, the Growth of Local Capitalism, and New Amenities on the Social and Economic Welfare of Small Towns*": Economic Development Quarterly ۲۳, no. ۴, pp. ۳۰۶-۳۱۶.

Cook, C, S, Crull, Marilyn Bruin, Becky Yust, Mack Shelley, Sharon Laux, Jean Memken, Shirley Niemeyer and B.J. White. (۲۰۰۹) "*Evidence of a Housing Decision Chain in Rural Community Vitality*": Rural Sociology ۷۴, no. ۱, pp. ۱۱۳-۱۳۷.

Deller, Steven C., Tsung-Hsiu Tsai, David W. Marcouiller and Donald B.K. English.(۲۰۰۱), "*The role of amenities and quality of life in rural economic growth*", American Journal of Agricultural Economics ۸۳, no. ۲, pp. ۳۵۲-۳۶۵.

Farlex Inc. (۲۰۱۱), "*The Free Dictionary*." <http://www.thefreedictionary.com/quality+of+life> (accessed ۴/۲۰/۲۰۱۱).

Gibson, K et all. (۲۰۱۰), "*Rethinking the dynamics of rural transformation: performing different development pathways in a Philippine municipality*", Transactions of the Institute of British Geographers, Volume ۳۵, Issue ۲, pp. ۲۳۷-۲۵۰.

Halseth, G., Sean. Markey, B. Reimer, and D. Manson.(۲۰۱۰), "*Introduction: The Next Rural Economies*": In *The Next Rural Economies: Constructing Rural Place in Global Economies*, ed. Greg Halseth, Sean Markey and David Bruce, ۱-۱۶. Wallingford, UK ; Cambridge, MA: CABI.

Holland, David, Paul Lewin, Bruce Sorte, and Bruce Weber.(۲۰۰۹), "*How Economically Interdependent is the Portland Metro Core with its Rural Periphery? A Comparison Across Two Decades*": Working Paper No RSP ۰۹۰۱. Rural Studies Program diss, Oregon State University.

Koomen, E. (۲۰۱۱), "*Indicators of Rural Vitality. A GIS-based analysis of socio-economic development of the rural Netherlands*." Vrije Universiteit Amsterdam, Faculty of Economics and Business Administration, Research Memorandum, pp. ۱-۵۰.

Liu, Y.۲۰۰۷, "*rural transformation development and new countryside construction in eastern coastal area of china*": Acta geographica sinica, no ۶۲, pp. ۵۶۳-۵۷۰.

Lorah, Paul and Rob Southwick.(۲۰۰۳), "*Environmental Protection, Population Change, and Economic Development in the Rural Western United States*": Population & Environment ۲۴, no. ۳, pp. ۲۵۵-۲۷۲.

McGranahan, David A.(۲۰۰۸), "*Landscape Influence on Recent Rural Migration in the US*." Landscape and Urban Planning ۸۵, no. ۳-۴, pp. ۲۲۸-۲۴۰.

McGranahan, David, and Calvin L. Beale.(۲۰۰۲), "*Understanding Rural Population Loss*."

Reeves, Edward B., and Robert A. Bylund.(۲۰۰۵), "*Are Rural Schools Inferior to Urban Schools? A Multilevel Analysis of School Accountability Trends in Kentucky*", Rural Sociology ۷۰, no. ۳, pp.۳۶۰-۳۸۶.

Turcanu, Laura.(۲۰۱۲), *Rural Vitality in the Netherlands*, Available at www.feweb.vu.nl/.../Rural_Vitality_in_the_Netherlands.

Whisler, R.L, B.S. Waldorf, G.F. Mulligan, and D.A. Plane.(۲۰۰۸), "*Quality of Life and the Migration of the College-Educated: A Life-Course Approach*", Growth and Change ۳۹, no. ۱, pp. ۵۸-۹۴.

Yust, B.L., B.J. White, S. Laux, M.J. Bruin, S.R. Crull, and C.C. Cook.(۲۰۰۵), "*Housing Needs in Rural Communities*": In annual conference and exposition of the American Association of Family and Consumer Sciences. Minneapolis, MN.